

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

Jelen és múlt (Bugün ve geçmiş)

Készítette:

Benyovszky Teréz 3.évf.

Gyöngyösi Eszter 3.évf.

Somogyi Luca 2.évf.

BME Építészmérnöki Kar

Konzulens:

Dr. Rabb Péter

egyetemi adjunktus

Kiss Zsuzsanna Emília

mérnökstanár

Kovács Máté Gergő

doktorjelölt

BME Építészmérnöki Kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszék

2019. október

Tartalomjegyzék

ABSZTRAKT/ABSTRACT	3
A MÚLT	
Erdélyi követek a Magas Portán	4
A helyszíni felmérés kérdése	13
Gondolatok az épületről	15
A JELEN	
A felmérési állapot	20
Hamam. A török fürdők működése	25
Hamam az erdélyi házban	27
Jövőbe mutató jelen	33
Források jegyzéke	35
A képek forrásai	36

ABSZTRAKT / ABSTRACT

Bugün ve geçmiş (Jelen és múlt)

Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszéknek köszönhetően 2019. szeptember 25. – október 1. között egy isztambuli workshopon vettünk részt, melynek keretén belül felmértük az erdélyi követek történeti szálláshelyét. A workshop egyik célkitűzése a török-magyar együttműködés szorosabbá fűzése volt, így a Yıldız Műszaki Egyetem építészhallgatóival közösen dolgoztunk. A követek háza Isztambul európai részén, az egykori bizánci városfalakon belül, Balat városrészben található. A dombos környezetben emelkedő, a Magyarok lépcsőjéről megközelíthető épülettől pazar kilátás nyílik az Aranyszarv-öbölre.

A ház jelenleg kihasználatlan, udvarán kávézó és parkoló működik. Szerkezetén kívülről is látható, hogy több periódusban átépítették. Az épületegyüttes fejlődését és funkcionális változását vizsgáltuk a történelmi időkön át.

Bugün ve geçmiş (Present and past)

Through the Department of Architectural History and Monuments, we participated in a workshop in Istanbul, in 2019 from September 25 to October 1. Thanks to this project we were able to assess the historical accommodation of Transylvanian ambassadors. One of the aims of the workshop was to strengthen Turkish-Hungarian cooperation, we worked with architecture students from Yıldız Technical University.

The House of Ambassadors is located inside the Byzantine city walls of the Balat district, in the European part of Istanbul. The building is accessible from the Hungarian Steps and offers magnificent views of the Golden Horn.

The house is currently unused, its courtyard functions as a parking lot and a café. It is visible that its structure was changed several times over the periods. We examined the evolution and functional change of the building complex.

A MÚLT

Erdélyi követek a Magas Portán

Fiatalok és idősebbek kedvelt filmje és regénye az Egri csillagok, amelyben Bornemissza Gergely maroknyi csapatával megpróbálja kiszabadítani Török Bálintot a sztambuli Héttorony fogságából. Rajta kívül a 16-17. században számos magyarországi és erdélyi vitéz, vezető személyiség raboskodott ott és fejezte be az életét teljes reménytelenségben. A másfél évszázad során, amikor Magyarország jó része török hódoltsági terület volt és közigazgatását is Konstantinápolyból irányították, honfitársaink egész sora járt követségben a Magas Portánál.

Az ország három részre szakadását követően, Izabella királyné, majd János Zsigmond uralma (1559-1571) alatt Erdély a szultán hűbéres országa lett - évi 10000 Ft adó megfizetésével tartozott a porta felé -, és csakhamar felmerült az igény arra, hogy állandó diplomáciai kapcsolatot építsenek ki. Ezt indokolta, hogy a nagy távolság miatt hosszadalmasra nyúlt mindenféle ügyintézés, ráadásul az erdélyi fejedelemség érdekeit egy állandó megbízott jobban tudta védelmezni. A 16. században a nyugati államok közül elsőként Franciaország és Velence létesített állandó követséget az oszmán szeráj szomszédságában, de a hűbéres területek megelőzték ezeket; először a moldvai és havasalföldi vajdák, valamint a raguzai köztársaság küldött állandó ügyvivőket Konstantinápolyba¹.

A különböző országok követei - mint az uralkodójuk képviselői - ádáz harcot folytattak egymással a legjobb pozíciókért és a szultán kegyeiért. (1. ábra) Szinte egy kincstárat kellett magukkal hordaniuk, arannyal és ezüsttel hímzett köpönyegekkel, parfümökkel, tükrökkel, fegyverekkel és más értékes ajándéktárgyakkal kellett megszerezniük az oszmán hatóságok kegyeit. Legfontosabb céljukat, hogy bejuthassanak egy szultáni audienciára a Topkapi Palotába, csak ilyen eszközökkel érhatték el. A nyugat-európai diplomáciai szabályok azonban nem érvényesültek egy-egy ilyen követi meghallgatáson, az érdektelenség, a lenézés vagy akár a börtönbe zárás is lehetett a követ munkájának eredménye. A nyelvismeret teljes hiánya és a dragománok (tolmácsok) elfogultsága, megbízhatatlansága is komoly nehézséget jelentett számukra.

¹ Mika 1907, 2. oldal

1. ábra: Angol követ a nagyvezír előtti audiencián

A francia, velencei, angol, holland és német követek, de a magyar ügyvivő szállásáról is gondoskodott a saját államuk. Az Aranyszarv-öböl északi oldalán, a keresztény Galata vagy Pera városrészben (2. ábra) vásároltak házat, ahol a követ és népes kísérete kényelmesen berendezkedett. A velenceiek pompás rezidenciát építettek a 118 fős személyzet, köztük 50 pap részére, de a franciák is megmutatták nagyzolási hajlamukat. Az ő épületük oszmán stílusban készült: az emeleten nagy fogadóteremmel, férfiak és nők részére külön szobákkal, európai ízlés szerint dekorálva és berendezve. Saját kápolnával rendelkeztek, még egy tróntermet is berendeztek a francia király tiszteletére. A földszinten voltak az istállók, ott helyezték el a raktárakat, valamint egy pékséget működtettek.² Ezen országok képviselői – vélhetően hazájuk nagy távolsága miatt – nemritkán tíz évnél tovább is tartózkodtak Konstantinápolyban.

Ezzel szemben a Magas Porta hűbéreseinek követei – az oszmán uralkodó határozott szándéka szerint – a Balat városrészben kaptak elhelyezést. Balat az Aranyszarv öböl déli partján, dombokra épült, főleg zsidók és görögök által lakott városrész volt akkoriban, Isztambul kozmopolita és sokszínű karakterét képviselte. Nevét a palation, vagyis palota szóból nyerte, mivel egykor ott állt a bizánci Blakhernai-palota egy csodatévő forrás mellett³. Az ókori bizánci falak határolják egyik oldalról, az öböl a másik oldalról, meredeken, hegynek felkapaszkodó és völgybe leereszkedő utcákkal, sikátorokkal és lépcsőkkel.

² FitzRoy 2014, 64-65. oldal

³ FitzRoy 2014, 17. oldal

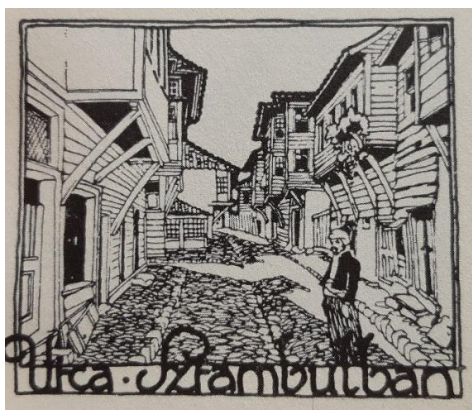

2. ábra: Konstantinápoly középkori térképe, 1422. Cristoforo Buondelmonti firenzei térképész

A szűkös és kanyargós utcákat kétoldalt többnyire favázas szerkezetű egy- vagy kétemeletes házak szegélyezték (3. ábra). A házak zárt sorban épültek, szorosan, szinte szűkösén egymás mellett, a felső szint benyúlt az utca fölé, így akár össze is érhetett egy-egy szemközti épület⁴. A fa népszerű építőanyag volt az olcsósága miatt, de ezek a házak igazi tűzfészkek voltak, s gyakran egész utcák semmisültek meg egyszerre. Arra is volt példa az 1600-as évek elején, hogy 15000 ház égett le egyszerre⁵, zsidók és más népek lakóházai, melyek közül számos még épülőfélben volt.

⁴ FitzRoy 2014, 28. oldal

⁵ Brandstetter 2001, 89. oldal

3. ábra: Kós Károly: Isztambuli utcakép

Egykori leírások⁶ szerint a polgári lakóházak végtelenül egyszerűek, szegényesek voltak. A kor jellemző szokásai szerint általában agyaggal befalazott, egymásba illesztett gerendákból és téglákból épültek, a távolabbról érkezők inkább nézték nyári szállásoknak, mint lakóházaknak. Belső tereit fával burkolták. A jómódúak arany színűre is festették, és a falakat mázas téglával díszítették. Ablakként vakolatba ágyazott homályos üvegtáblákat alkalmaztak, de azok kicsik voltak, mint egy istállóablak. Egy helyiségbe csak egy ablakon át jutott be a fény ráadásul az ablakokra kívülről farácszat került, így a belső terek meglehetősen sötétek voltak. (4. ábra) A házak berendezése többnyire szegényes volt, a szobában kályhával, de bútorok és edényzet nélkül. Hálóhelyként néhány szőnyeg szolgált, melyeket nappal feltekertek. A gazdagok háza ezzel szemben mészbe rakott kövekből épült, magas fallal vették körül. Az ő házaikban a férfiaknak és a nőknek külön lakrészük volt, míg az alsóbb rétegek házaiban az egyetlen szoba közepére felakasztott vastag filcfüggöny választotta el egymástól a nemeket⁷.

4. ábra: Nagy Szulejmán korabeli török lakóháztípus (Schweiger egykorú rajza)

⁶ Brandstetter, 2001. 89. oldal

⁷ FitzRoy 2014, 29. oldal

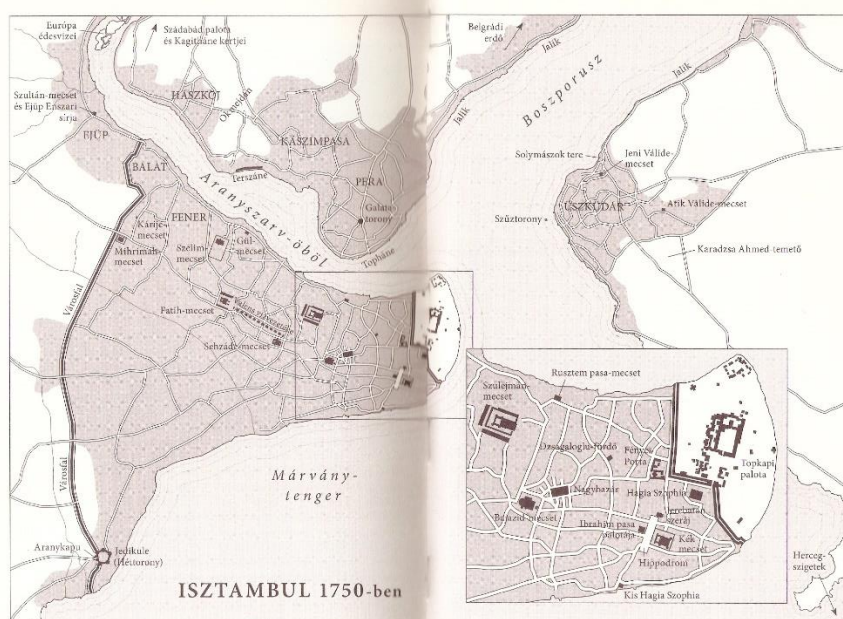
Az erdélyi fejedelemségnek Szulejmán szultán (uralk.:1520-1566) adományozott lakóházat, amelyről oklevelet állított ki, egyben számos kiváltsággal ruházta fel a házban lakókat és átmenetileg, menekültként ott tartózkodókat. Több jogot kaptak, mint amennyi általában megillette a követségi házakat, bár a porta ezt sokszor figyelmen kívül hagyta. Az adományozás pontos dátuma nem ismert, ám valószínű, hogy az 1560-as évek elején, Szulejmán uralkodásának utolsó éveiben történt, ugyanis János Zsigmond kezdte meg az állandó követek tartását Konstantinápolyban. (A fennmaradt dokumentumokban 1574-től van írásos említése állandó követnek három egymást követő évben⁸.)

A 17. század elejére kialakult a követség szerkezete, amely hosszú időszakon át fennmaradt. A főkövetek látták el a legfontosabb diplomáciai feladatokat. Ezt a hivatalt Erdély arisztokratái, nagy tapasztalatú fontosabb hivatalnokai, a Fényes Portával folytatott politikában jártas férfiak töltötték be. Elsődleges feladatuk az volt, a fejedelemség éves adóját eljuttassák a szultánhoz, de akkor is főköveteket küldtek, ha különösen fontos ügyekben akarták megszerezni a porta jóindulatát. Küldetésük, konstantinápolyi tartózkodásuk egy-két hónapig tartott. Az állandó képviselőre küldött, erdélyi szóhasználatul *kapitihának* hívott diplomaták látták el a folyamatos kapcsolattartás feladatát a portával. Az ő megbízatásuk egy évre szólt, és minden télen az adót hozó követséggel együtt az új kapitihák is megérkeztek. Időnként előfordult, hogy hosszabb szolgálatra kényszerültek, esetleg túszként használta őket a porta. Gyakran panaszkodtak a fejedelemnek az oszmán politikusok barátságtalan, megalázó bánásmódja miatt, de a pénztelenség, az állandó anyagi bizonytalanság is hozzájárult ahhoz, hogy nem is kívántak egy évnél tovább szolgálni. A főköveteknek a fejedelem nagyobb összeget biztosított, hogy rangjukhoz méltóan tudjanak fellépni, a kapitihák megélhetését viszont a porta által kiutalt ellátmányból kellett megoldani, s ez a keret a 17. század elejére fokozatosan csökkent. A kapitihák rendszeresen kértek kiegészítést a fejedelemtől – többnyire sikertelenül -, és időről időre arra is kényszerültek, hogy saját zsebükből egészítsék ki a szűkös ellátmányt. A pénzügyi gondok mellett az erdélyi követeket a magány, az elszigeteltség is sújtotta, mert Konstantinápolyba költözésükkel a családjukat hátra kellett hagyniuk, a korábban megszokott társasági életet is nélkülözték⁹, ezen kívül a lakóhelyükkel is állandó problémáik voltak¹⁰.

⁸ Kármán 2008, 41. oldal

⁹ Kerekes 2010, 31. oldal

¹⁰ Kármán 2008, 45. oldal

5. ábra: Isztambuli városrészek

A Szulejmán által adományozott terület Balat dombjainak (5. ábra) az Aranyszarv-öböl irányába lejtő oldalán két telekből állt, melyeket keskeny utca választott el egymástól¹¹. Mindkettőn állt egy-egy ház, de a kisebbik telken állót nem vették használatba, így az rövid időn belül megrogyott és összedőlt. Az így keletkezett üres telekre hordták át a szemetet és az istállóból kihányt trágyát, ennek eredményeként idővel akkorára nőtt a trágyadomb, hogy ledöntötte a szomszéd kerítését. A nagyobbik telken álló épületet használták a követek elszállásolására, ez lett az „erdélyi ház”. Sem méretével, sem berendezésével nem tűnt ki a környező házak sorából. Egyszerű, emeletes épület volt, a földszint kőből épült, az emelet, amely 4-5 szobás lakásként funkcionált, kis részben kőből, nagyobb részben fából készült. Az egész emelet körül tornác futott körbe. A földszinten az istállók mellett kapott helyet a konyha és két kis kamra is, amely alkalmanként a menekült erdélyi rabok rejtékhelyéül is szolgált.

Ez az elrendezés arra utal, hogy az erdélyi ház eredetileg kisebb karavánszeráj lehetett, olyanféle, amelyeket keleten a mecsetek szomszédságában építettek fel az utazók kiszolgálására. Ilyen típusú karavánszerájokban szállásolta el a porta azokat a küldöttségeket, amelyeket a saját államuk követsége helyhiány miatt nem tudott befogadni. Egy korabeli bécsi követ leírása¹² így szólt: „Mi az itteni karavánszerájban Constantinus piaczn, szerzetes-czellákhöz hasonló szobákban lakunk, melyeknek falait nem ékesítik nagy és tudós emberek

¹¹ Mika 1907, 3. oldal

¹² Mika 1907, 4. oldal

képei, de a melyek tele vannak skorpiókkal, gyíkokkal, egerekkel és békákkal. Különben a ház igen nagy és e tekintetben felülmúl igen sok fejedelmi palotát. Külső részében nagy kövekből, belső részében téglából van építve, de vakolat és meszelés nélkül. Négyszögletű, magas épület, belül köröskörül lóistállókkal, körülbelül száz ló számára, felül tornáczczal és e mögött sok kis szobácskával, melyek mindenkének egyik ablaka a tornáczra, másik az utcára néz. Mindenik szobában van egy kályha és egy nyomorult ágy, gyalumatlan deszkából van összetákolva.”

A birtokbavételtől kezdve rossz állapotban lévő épülettel senki sem törődött igazán, mert bár a fejedelmek az állandó követeket megbízták a karbantartással, ill. a főköveteket azzal, hogy évente ellenőrizték az állapotát, az elvégzendő javításokra nagyon szűkmarkúan osztották a pénzt. Ráadásul a kapitiháknak – mivel csak egy évig töltötték be a tisztségüket – nem állt különösebben érdekükben az, hogy az állagmegóvás érdekében komolyabb erőfeszítéseket tegyenek, megelégedtek azzal, hogy a szobáikat lakható állapotban tartották.

1595-ben tíz évre megszakadt Erdély állandó diplomáciai jelenléte, és az ezt követően kiküldött kapitihá nem is tudta elfoglalni helyét a jó ideig lakatlan, omladozó erdélyi házban, egy karavánszerájba kellett költöznie. A porta azonban a követ ellátmányát a kijelölt szálláson való tartózkodáshoz kötötte, ezért kénytelen volt beköltözni a romos, pestissel fertőzött épületbe.

Bethlen Gábor fejedelemmé választása előtt, még követként személyesen is meggyőződött az épület romos állapotáról, ezért 1616. évi az országgyűléstől jelentős összeget kért a felújításra. A megszavazott 4000 forintot felélte a követség, és csak pár száz forint jutott a halaszthatatlan munkák elvégzésére. 1619-ben az utcára dőlt az egyik fal, így a munkákat nem lehetett tovább halogatni. A fejedelem méltóságon alulinak tartotta, hogy a főköveteknek karavánszerájokban kell megszállniuk, és állandó követeinek istállók fölé épített szobákban kell lakniuk, ezért 1620-ban 500 forintot adott át az új követnek egy új ház építésére. Az utasítás¹³ így szólt: „Kezdesse úgy építeni, hogy főkövetek is szállhassanak bele, kit mint házat kezdjen fundálni, szép öreg házat egyet, abból másik szobát, abból harmadikat, abból negyediket, úgy hogy fenn legyen szép négy ház, kiben lakhassanak az főkövet cselédével együtt, kamarája is kettő, alatt is megannyi ház legyen es kamara szintén az egy fedél alatt, hogy olyankor az *orator* lakhassék az első (talán alsó) házakban. Istállót másutt valami 24 lóra valót azon udvaron csináljanak. Egy konyhát.” Ismeretlen okból ez a ház nem épült meg, helyette egy új épületet emeltek a régivel összekapcsolva, s abban helyezték el a főköveteket. A rendetlenség, a piszok, a környezet iránti igénytelenség ezt követően is megmaradt, sőt a bútorok is egyre jobban

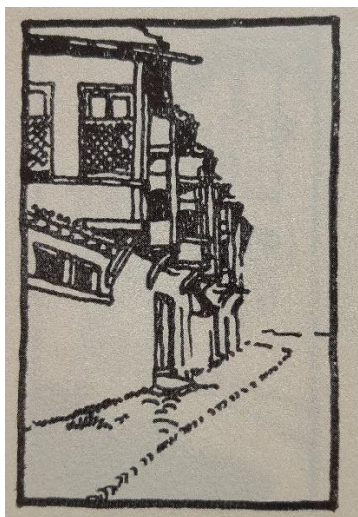
¹³ Mika 1907, 10. oldal

megfogyatkoztak, a kerítés és a kapu omladozni kezdett, a tetőcserép potyogott, beázások rontottak az állapotán. II. Rákóczi György (1621-1660) nem tudta tovább halogatni a renoválást, és 1640-ben 300 tallér költséggel elvégeztette a szükséges munkákat: kőkerítéssel vették körül az udvart, felépítették az istálló kidőlt falát, új cserép fedést kapott a tető, és a szobákat téglapadozattal látták el. Még tartottak a munkálatok, amikor egy tűzvész csaknem az egész Balat városrészt elpusztította, az erdélyi ház azonban szerencsésen megmenekült a lángok elől.

Az elvégzett munka minősége ugyancsak gyenge lehetett, mert néhány évvel az építkezés után a hibák újra előjöttek, esős időben csöbörrel kellett kihordani a vizet a szobákból, és a téli hideg hónapok is megviselték a lakókat a nyári jellegű szálláson. II. Rákóczi György belátta, hogy a felújítások nem vezetnek eredményre, és a porta is sürgethette a helyzet megoldását, így 1656-ban elbontották a régi épületet, és 4000 tallér költségen újat emeltek a helyére. Jelentős terepmunkálatokat végeztek el: a talajt teraszos formára egyengették, ezzel a földcsuszamlást megakadályozták, az alsó és felső telekhatáron erős kőfalat építettek. Az utcáról lépcsőket építettek a kapuhoz, az istállókat vélhetően a szemközti üres telken helyezték el. Az új épületben külön szobákat kapott a főkövet és a kapitány, s a berendezésben a keleti szokásokat követték. A padlózatot téglából rakták ki, a főkövet egyik szobáját díszesre festették, a többi fehérre meszelték. Két szobába építettek be kristályablakot, a többi hagyományosan festett, kívül-belül zárható táblákkal látták el. A szobákat *almáriommal*, asztallal, székkal, kerevettel, ágygal bútorozták be. Építettek egy boltot is, s az építkezés befejezésekor márványból emléktáblát illesztettek a falba, melybe aranyozott betűkkel vésték IV. Mehmed szultán (1642-1693) és II. Rákóczi György fejedelem nevét. (A történelem szomorú fintora, hogy a fent említett szultán parancsára hamarosan trónját veszítette a fejedelem, s később a budai pasa által indított támadásban vesztette életét.)

Miután elkészült az új követségi szállás, az isztambuli politikai változások miatt a porta Drinápolyba költözött, és 1687-ig onnan irányították az oszmán birodalmat, a követek is ott látták el a feladatukat. Az erdélyi házban csak ritkán fordultak meg, többnyire néhány szolga tartotta fenn az épületet, de arra is volt példa, hogy lakó nélkül maradt hosszabb időre. A követség 1687-ben utoljára szolgáltatta be az adót a szultánnak, a császári hadak abban az évben megszállták Erdélyt, s ezzel a fejedelemség elveszítette önállóságát. Apafi Mihály (1632-1690) halálát követően a szultán Thököly Imrét (1657-1705) nevezte ki fejedelemnek (1690), s az erdélyi ház birtokát is reá ruházta. Ő 1697-ben telepedett le Isztambulban, s bár jó állapotú volt az erdélyi ház, először a moldvai vajda szerájába költözött, s csak lovait tartotta a házhoz tartozó istállóban. A boltban kocsmát nyitott, ahol egyik embere bort mért a keresztényeknek és a

zsidóknak. Később egy rövid időre beköltözött ugyan, de nem volt vele megelégedve, ugyanis „mostani szállása szoros, bűdös szállás s az háremnek sincs benne külön elszakított háza és alkalmatossági¹⁴”. Galata városrészben bérelt egy másikat házat saját pénzéből, de az erdélyi ház élete végéig megmaradt a birtokában, majd visszaszállt a Magas Porta kincstárára. Ott helyezték el a bujdosó fejedelem könyveit és iratait, s onnan szállította haza II. Rákóczi Ferenc követe 1708-ban. (6. ábra)

6. ábra: Kós Károly: Isztambuli utcaképek

Ezt követően az erdélyi házról nincsenek feljegyzések, de valószínűsíthető, hogy a Rákóczi-szabadságharc után a száműzetésben élők használták. 1729-ben a környéken nagy tűzvész volt, és lehetséges, hogy a követségi épület is a lángok martalékává vált. 1907-ben dr. Karácson Imre isztambuli látogatása során emléktáblát talált a közeli muzulmán iskola falán, miközben az erdélyi házat kereste, de ő már csak romokat talált „Az emléktábla elmondja, hogy az iskola a hedsra 1142. évében leégett és csak 68 év után építi tette föl újra az alapító leánya Emine Hanum. A hedsra 1142. éve, mikor ott a környéken a tűzvész volt, megfelel a keresztény időszámítás 1729. évének¹⁵”.

Az isztambuli emlékezet megőrizte hivatalos utcanévében is a magyarság kötődését ehhez a városrészhez. A területet keletről a Magyarok emelkedője, a Macarlar Yokuşu határolja.¹⁶

¹⁴ Mika 1907, 18. oldal

¹⁵ Karácsony 1907, 31. oldal

¹⁶ Magyar Emlékek Törökországban. <https://www.turkmagyarizi.com/>

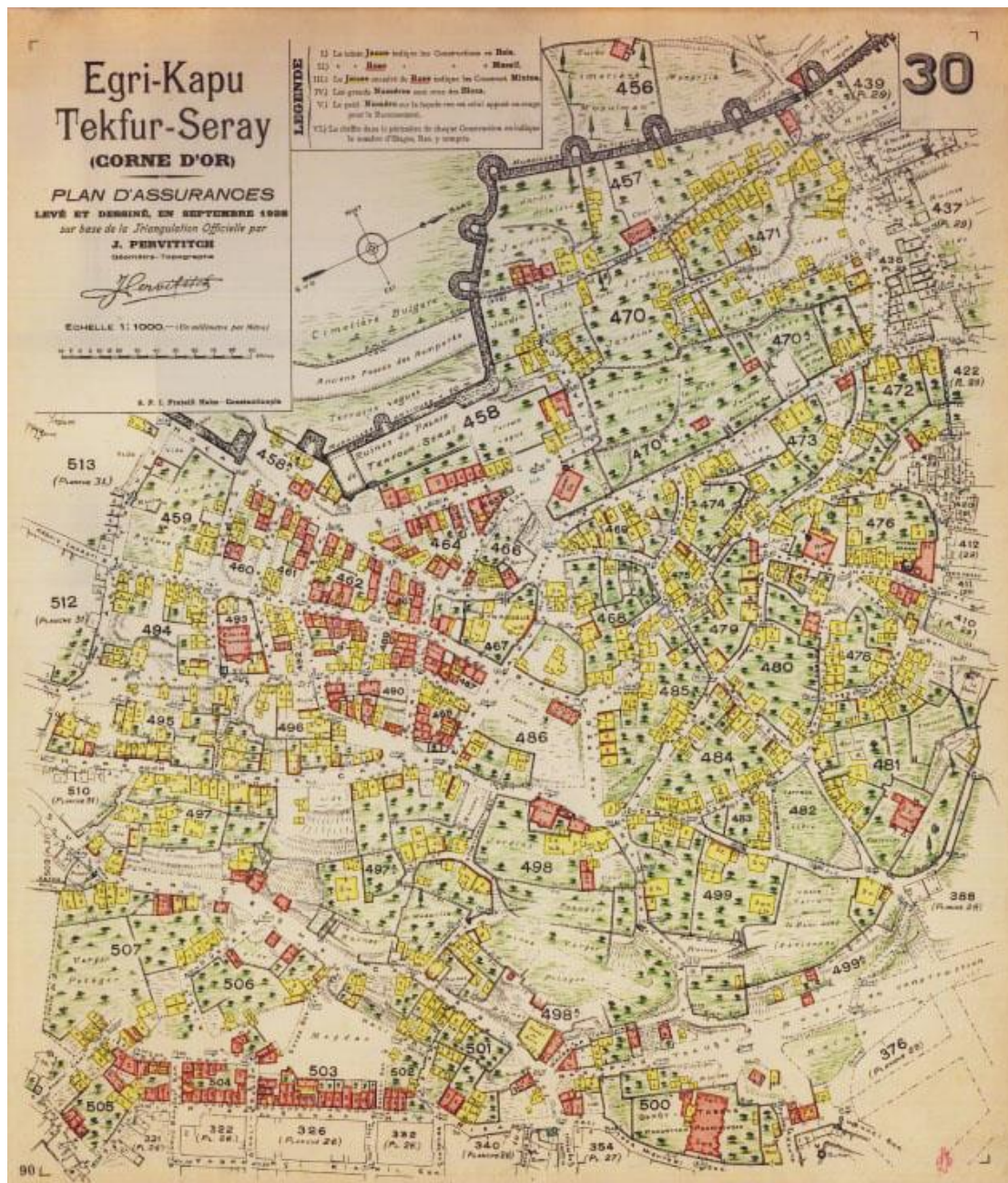
A helyszíni felmérés kérdése

A múltbéli dokumentumok elemzése után adódik a kérdés: Tudjuk, hogy létezett az erdélyi követek szálláshelye, valószínűleg a vizsgált területen állt, de lehetett-e az, amit mi felmértünk szeptemberi utazásunk során? Mi a múltja a Molla Aşkî Cami tözsomszédságában álló történelmi háznak?

A workshop a válasz megtalálása felé vitt, Alperen Bal, az isztambuli Yıldız Műszaki Egyetem tanulója, a török forrásokat kutatva egy francia felmérési térképre¹⁷ bukkant. Így közelebb kerültünk az egykori állapothoz. Ezen az építőanyag szerint megkülönböztetve pirossal a kőházakat, sárgával a faépítményeket, a szinteket számmal jelezve tudunk leolvasni adatokat, a terepviszonyokat, a szintváltozásokat is jelölte a készítő. Az látható, hogy a kőházhoz szorosan kapcsolódnak fa építmények, és a mecsethez is tartoznak plusz épületegységek. (7. ábra)

Több felvetés is van ezek funkciójára. Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu is segítségünkre volt ezek megfejtése során, ezenkívül Alperen Bal összefoglalója is érdekes támpontokat adott a további lehetőségek megvitatására.

¹⁷ J. Pervitich térképe

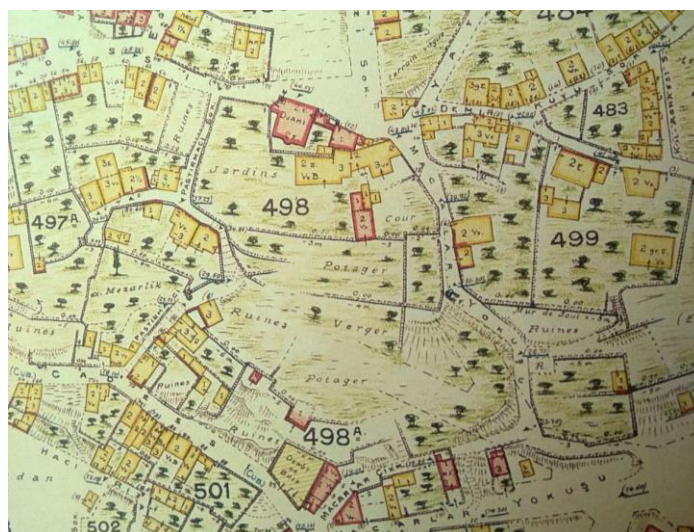

7. ábra: J. Pervititch térképe az épületet környező városrészről (Egri-Kapu, Tekfur-Seray).

Készült: 1921 és 1946 közt

8. ábra: J. Pervititch térképe az épületet környező városrészről (Egri-Kapu, Tekfur-Seray).

Készült: 1921 és 1946 közt

Gondolatok az épületről

A workshop budapesti részének elején Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu magyarázta el számunkra az általuk megtalált kutatások kérdéseit, s a nyelvi nehézségek ellenére török-angol-magyar úton így eljutott hozzánk. A felmerülő lehetőségek két fő irányba mutattak: Fener ház vagy sıbyan mektebi.

Fener ház Ezeket a főként a 18. század végén épülő épületeket Isztambulban Kőszobának nevezték, a birodalom különböző részein a hasonló térszervezést fenntartották. A Tanzimat szultáni rendeletet és az Islahat török megújulási rendeletet követően a nem muszlim lakosság jólétszintje növekedésnek indult, a politikai és kereskedelmi tevékenységeik miatt. Ez különféle új építési formák kialakulásához vezetett, élenjáróvá vált az oszmán és a nyugati országok között. A Fener házak tehát az életmód változása, az építőipar fejlődése és új stíluskeresés eredményeként jöttek létre. İrem Dizdar A 19. századi isztambuli lakáskultúra interaktív helyei¹⁸ című dolgozatában ezt az épületet a Fener házak közé sorolta.

Bár a Fener régióban megvizsgált kőépületekről nincsenek kézzelfogható adatok, ezeket a 17. század végén, a 18. század elején emelt épületeket Fener-i bégek kőszobáiként és a házakhoz tartozó kamraként emlegetik.

Sok hasonlóság fedezhető fel a Fener házak és az erdélyi ház térszervezésében, a szerkezetben, anyagban, a plafon és a padló jellemzőiben, a nyílászárók kialakításában és a homlokzatokban.¹⁹ Mivel pontos adat nincs az épületről, a hasonlóságok alapján próbáltunk egyezést találni, ezzel elősegíteni a szobák funkcionális felosztását.

Macarlar Yokuşlu'da Bulunan Kagit Yapı, Balat	Fedai Sokak'da Bulunan Kagit Yapı, Fatih	Alişan Sokak'da Bulunan Kagit Yapı, Rumeli	Kat Adedi	Uygulama Adedi	Uygulama Oranı
			Tek katlı	-	-
			İki katlı	6	% 100
			Mekan Sayısı	Uygulama Adedi	Uygulama Oranı
			Tek mekamlı	5	% 83
			Çok mekamlı	1	% 17
			Ortama Alın	Uygulama Adedi	Uygulama Oranı
			Alan 100 m ² 'den büyük	1	% 17
			Alan 40-80 m ² arasında	5	% 83
			Mekan Örtülü	Uygulama Adedi	Uygulama Oranı
			Ana mekân örtülü (yanal tenoz)	3	% 50
			Ana mekân örtülü (boyal tenoz)	3	% 50
			Mekan Ögeleci	Uygulama Adedi	Uygulama Oranı
			Seki adı/ Seki üstü düzeni	3	% 50
			Okak	2	% 33
			Niş	5	% 83
			Dolap	-	-
			Niş ve Dolap	1	% 17

9. ábra

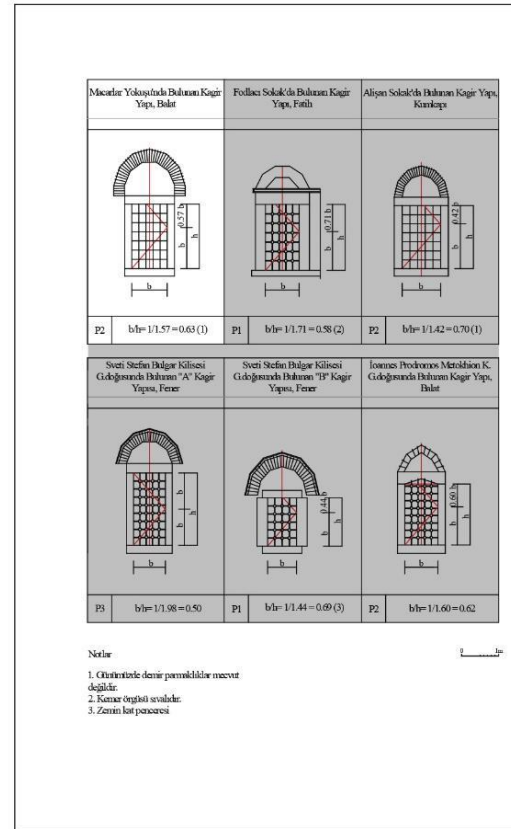
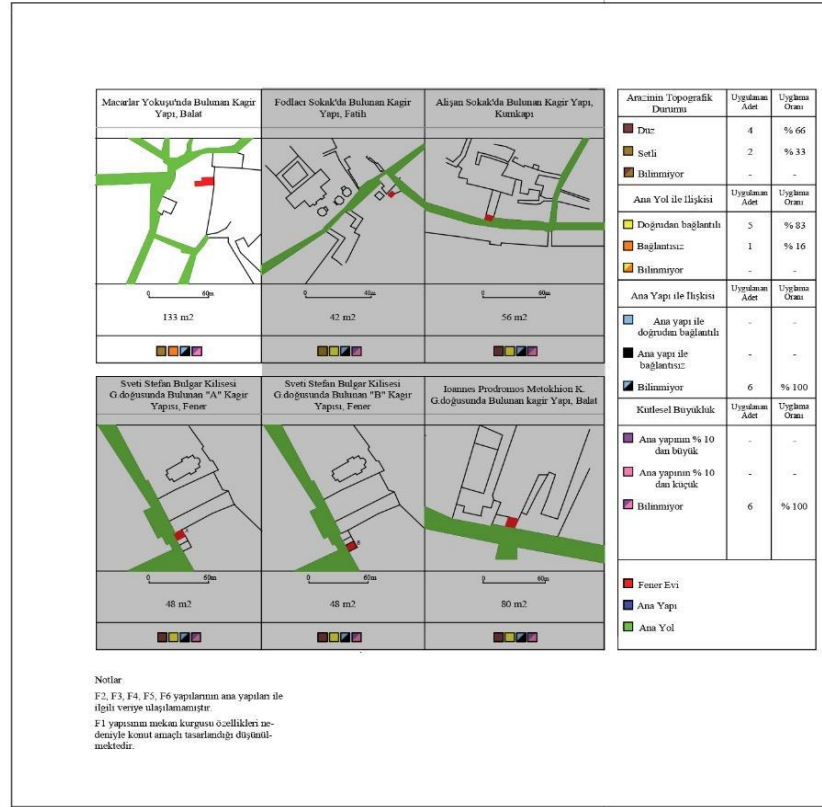
Notlar
1. Yapıda oturma yatakmadından benzer özellikler doğrultusunda çizilmiştir.

1:20

¹⁸ İrem Dizdar 19.yy. İstanbul Barınma Kültüründe Etkileşimli Mekanlar

¹⁹ Alperen Bal Transylvania Embassy Building

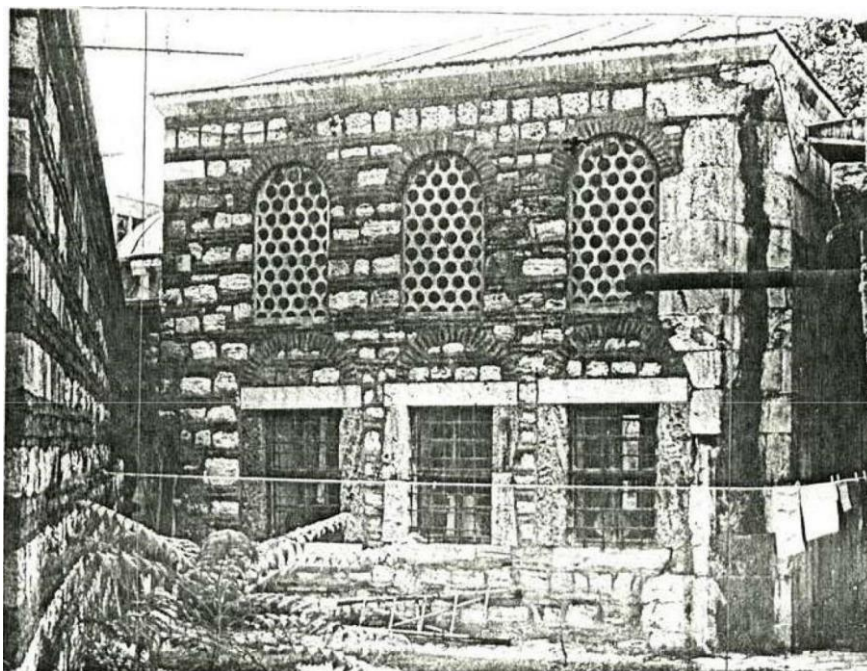
Hasonlóságok:

10. ábra

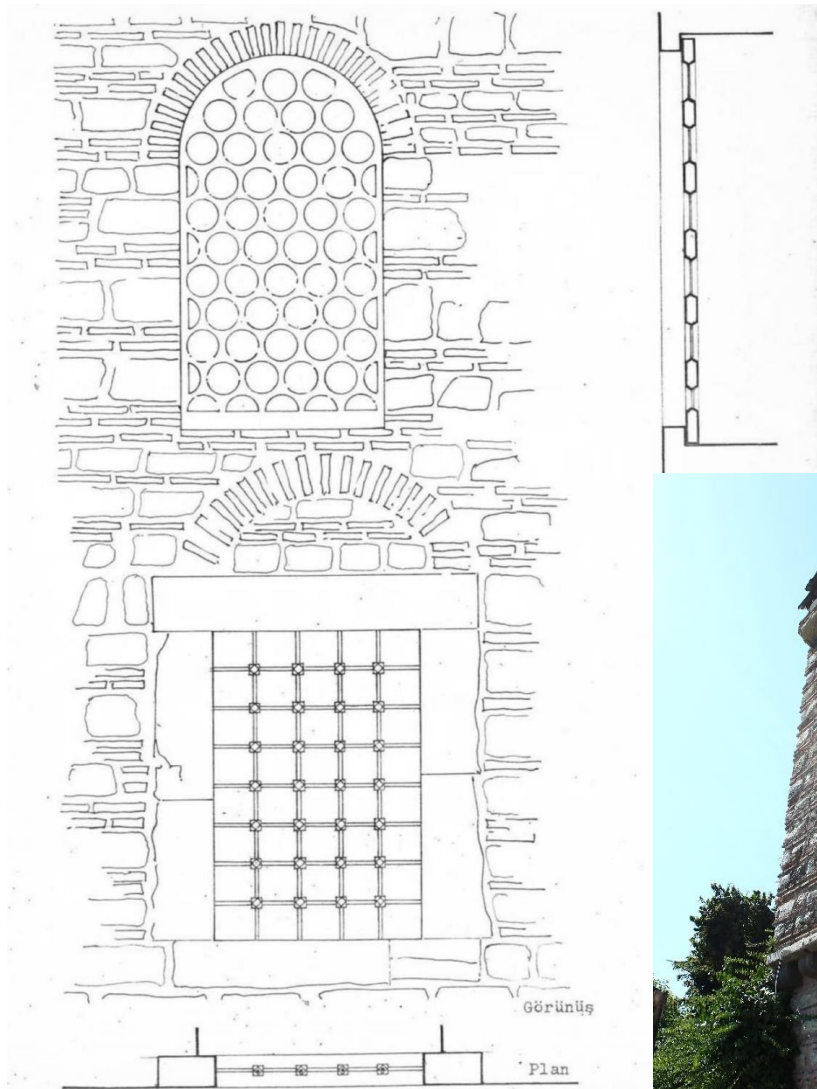
Sıbyan mektebi Egy másik vélemény szerint az épület „sıbyan mektebi” [ejtsd: szibján mektebi] lehetett. Ami a kisfiúk számára oktatási egység, a mecsetek közelében. A kiálló, íves kőkonzollokkal alátámasztott kétszintes homlokzat kifejezetten a sıbyan mektep-ek homlokzatára emlékeztet. Pervitich térképe alapján a földszint funkcionált iskolaként, mellette foglalt helyet az imam szállása a Molla Aski mecsethez kapcsolódva. A térképről szintén leolvasható, hogy a kőház, ami a követeké lehetett, dél felől kétszintes, hátulról egyszintes, a hozzá kapcsolódó fa építmények is egyszintesek. Ezenkívül a mecset és a követség között több két- és háromszintes, fa anyagú ház állt.

Az épületben használt anyagok, a homlokzat arányai jelentős hasonlóságokat mutatnak a 17-18. században épült sıbyan mektep-ekével. A tény, hogy egy mecset közvetlen közelében található, megerősíti az iskola létezésének feltevését. Viszont a többi sıbyan mektep jellemzője, az alsó szinti víztározó és kút itt nem található meg.

11. ábra:

Aslan, Gül, 2013, İstanbul Sıbyan Mektepleri İçin Bir Katalog Denemesi ve Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi, Master Thesis, p. 39

12. ábra: Kara Mustafa Paşa Sıbyan Mektep, class window

13. ábra: Homlokzat részlet

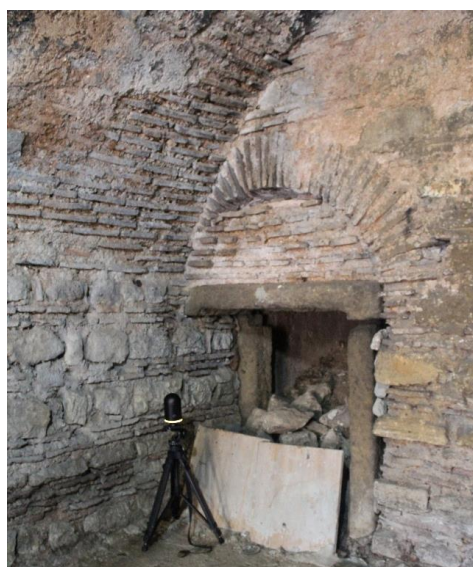
14. ábra: Kávézó

15. ábra: Kulcsár- Kilyén Róbert Southwest facade F_02C

16. ábra: Szoba
belső,
(készítette
Gyöngyösi
Eszter)

17. ábra: Rámpa bejárat

JELÉN

A felmérési állapot

2019. szeptember 25 - 2019. október 01. között Isztambulban felmértük az épületet. A felmérés során kézi és gépi módon is feljegyeztünk adatokat, ezeket kézi manuálékon, majd digitálisan is feldolgoztuk. Az olvasott és előzetes ismertetés után se lehetett felkészülni a jelenlegi állapotra. Nem a várt épséghez képest a romos állapotra, hiszen ez nem volt meglepő, inkább az elmúlt pár évben készült felújításra tett kísérletek nyomai voltak zavaróak. Az alsó szinthez (15. ábra) nem nyúltak hozzá érdemben, bevezették az áramot, hogy a belső részén is legyen egy minimális világítás. Valószínűleg raktározásra használták, a hátsó részen egy alacsony, eltorlaszolt ajtó található, mögötte egy beomlott rámpa.(15.ábra) Látszólag régóta nem is nyúltak hozzá. Az emeleten nagyobb beavatkozás eredményei vehetők észre. A kivitelezés trehánysága, a nem szakképzett készítőik kézjegyeit viseli magán. A plafonon fehér gipszkarton álmennyezetet szereltek, a falakon a vastag vakolatot világoskékre festették(14.ábra), a több réteg festék pár helyen felrepedezett, a folyosón egy helyen egy grafit falfelirat részletei látszanak ki, a padlón egyenetlen öntött beton található, kész padlóburkolatot vagy felbontották, de még inkább el se készült. Itt is bevezetésre került az áram, az ajtók közelébe telepítették. Az ablakok egy részét kicserélték műanyag keretes modern ablakra, ez se volt már jó állapotban a vizsgálatunk idején. A nagyobb része a nyílászáróknak régebbi, de nem építés korabeli, fémkeretes szerkezetűek.

18. ábra: Alsó szint

19. ábra: Istálló

Az épület emeletét hátulról lehet megközelíteni. Belépve egy folyosó, az arról nyíló nagyobb szoba látható, jobbra fordulva a folyosóról még két helyiség közelíthető meg: leghátul egy angol toalett, előtte egy leszakadt mennyezetű, magas belmagasságú kiégett szoba (konyha) található. A középső nagyobb részből az ép homlokzat felé két kisebb szoba nyílik.

A házhoz hátulról egy hamam, török fürdő csatlakozik. Jelenlegi bejutás csak létrával, esetleg egyéb kreatív megoldásokkal lehetséges, az ajtaja a csatlakozó tereptől másfél méterre helyezkedik el.

Az épületen kívülről nincs vakolat, ezért láthatóak az épületen végzett korábbi átalakítások, befalazások (21.ábra), utólag behelyezett áthidalók. Ezenkívül a hátsó részen falmaradványok, a falon belső oldali vakolatrészletek sem tűntek el teljesen.

20. ábra: Új ablak

21. ábra: Befalazás

22. ábra: Rámpa kijárata

Az udvarban a Molla Aşkî Teras kávézója üzemel. Kis, könnyűszerkezetes, élénk színekben pompázó faházak, napernyők alatt székek és asztalok állnak az alsó teraszon, ideiglenes teázó sátrak a középsőn. A ház mellett és mögött parkoló kapott helyet, az autós közlekedésért a terepet is rendezték, amivel elvettek és nem adtak az értékéhez, például a belső rámpa felső kijáratát (22.ábra) is eltorlaszolták.

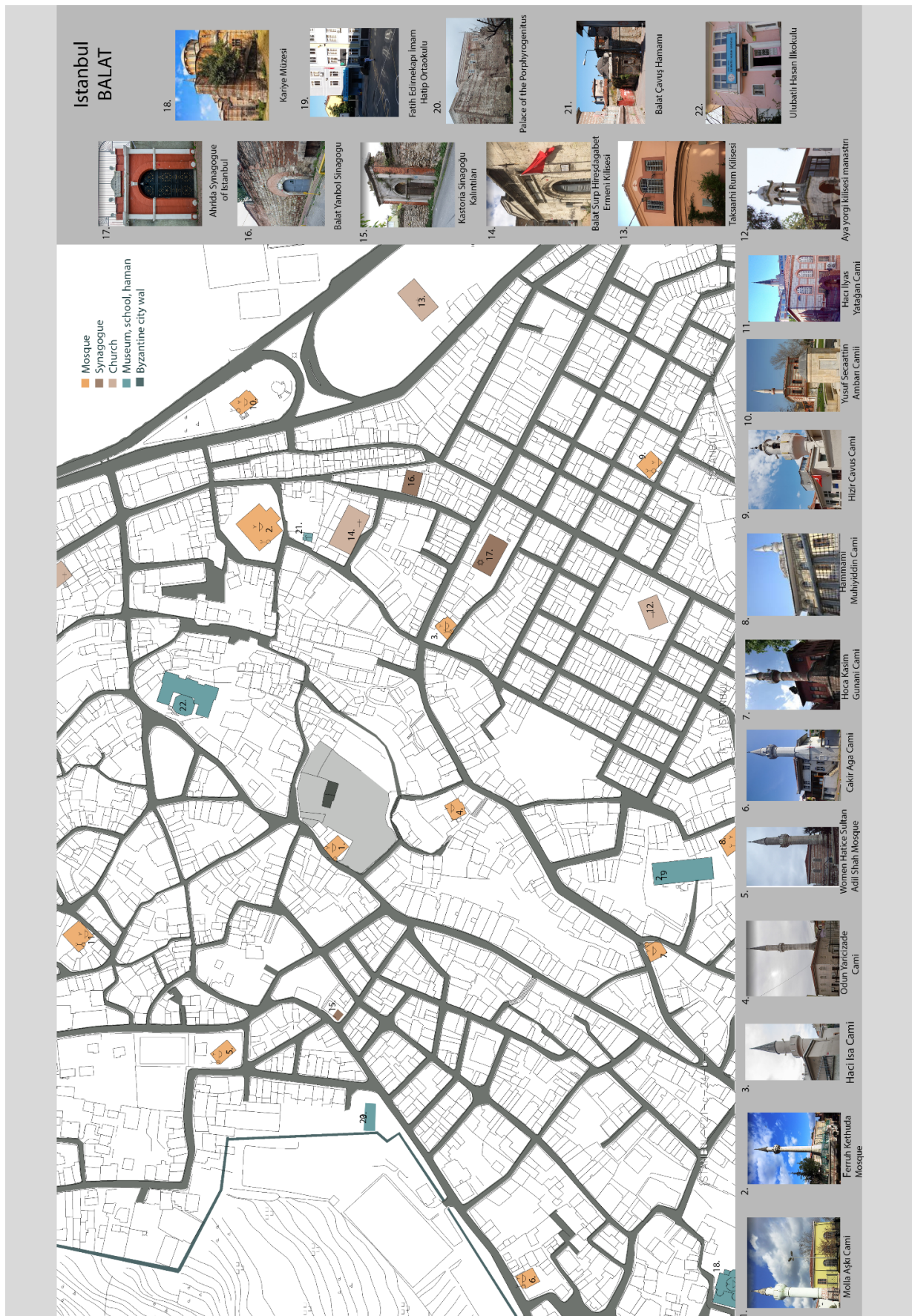

23. ábra: Kiégett szoba

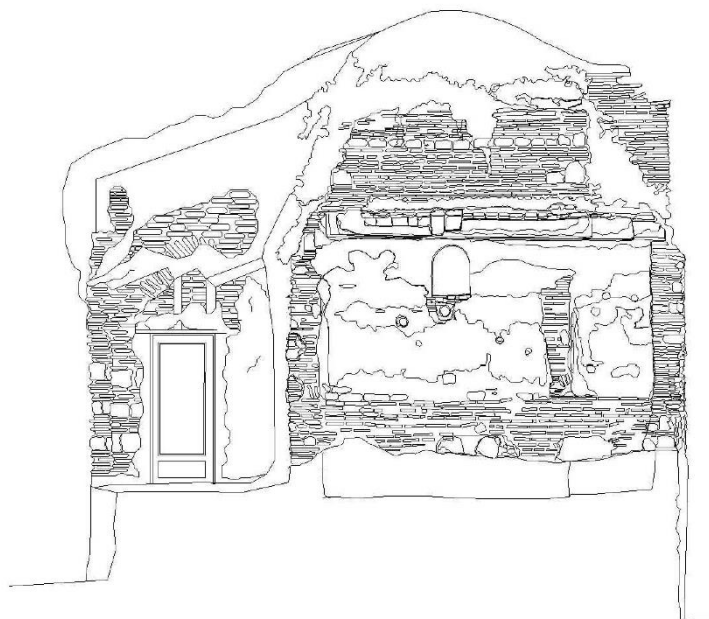
24. ábra: Folyosó

Az épület nincs kihasználva, látszanak ugyan emberi tevékenységek, azaz nyomokban felfedezhetők, viszont szervezett módon csak a területet hasznosították. Isztambul egyedi lát képe tárul elénk ha erre járunk, Balat városrész egyre felkapottabb, igény lehet történelmi emlékek megmutatására, s ez a ház kiváló alapot ad erre. Különlegessége még a hamam funkciója, elhelyezkedése, oka, miért kerülhetett ide, ezeket az alábbiakban részletesen kifejtjük.

25. ábra: Balat

26. ábra: Gyöngyösi Eszter ÉK-i homlokzat F_04A

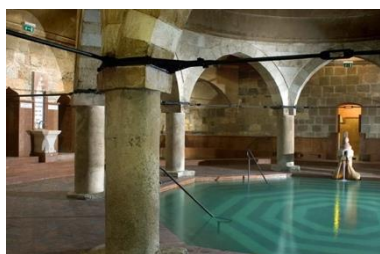
27. ábra: Benyovszky Teréz metszet S_02C

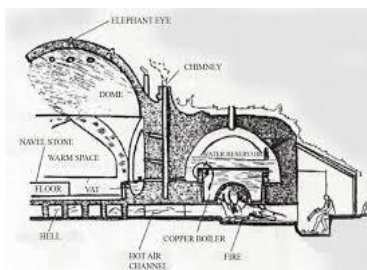
Hamam

A török fürdők működése

A török közfürdő lehet gőz- vagy termálfürdő. A nyílt vízfelület nélküli, mosdásra, üldögélésre alkalmas gőzfürdők a hamamok. A központi és kisebb medencékből álló, természetes forrásokra épült termálfürdők elnevezése: ilidzsa/kaplidzsa. A kaplidzsa meleg vízű forrást hasznosít. Az egyik elsőt 1326-ban építette I. Murád szultán Bursában. Magyarországi példa a Rudas (egykori Zöldoszlopos fürdő, vagyis Yesil direkli ilidzsa (28. ábra), a Rác (egykori Kis fürdő, vagyis Kücsük ilidzsa) és a Király fürdő (az egykori Kakaskapu fürdő, vagyis Horozkapi ilidzsaszi).

28. ábra: Rudas gyógyfürdő

29. ábra: Hypocaustum metszet

30. ábra: Hypocaustum

Az Oszmán Birodalom területén azonban nem mindig nyílt lehetőség termálvízű források használatára, így más módon kellett előállítaniuk a meleg vizet. Ezeket, vagyis a helyszínen melegített vízű gőzfürdőket Hamamnak nevezzük. A hidegvízű forrásból származó vizet kazánházban melegítették fel. A kazánház nem csupán a víztartályt, hanem a padló-és falfűtési rendszert is melegítette. Ugyanis a fürdők esetében már a Római Birodalom építészete során megismert hypocaustum-rendszert alkalmazták (29-30. ábra). A rendszer lényege, hogy a padlóburkolatot kis kerámiapillérekre állítják, így a kályha/tűzhely/kemence által melegített forró levegő a padló alatt pillérek között kering, és ez által állandó hőmérsékletet biztosít a Hamamban. „A meleg vizet és a külön tartályban tárolt hideg vizet a falakba épített kerámia vízvezetékcsövekkel vezették a csorgókutakhoz.”²⁰

²⁰ Papp, 2019. 34.

Török fürdési szokások

Az oszmán kultúrában a muszlimok számára fontos volt, hogy folyóvízben fürödjének. Az egykori római kori medencéket felváltották a falak mellett elhelyezett csorgókutak, alattuk kis márvány medencékkel (kurna) (31. ábra).

31. ábra: Ottoman fürdő, csorgókúttal

A múltban a török fürdők fontos társadalmi szereppel bírtak. Kortól, nemtől, vagyontól függetlenül mindenki látogathatta, a mindennapi élet és a török kultúra szerves részévé váltak. Számos szertartás kapcsolódott a fürdökhöz: a körülmetélés, az esküvő és a temetés. A fürdő a mindennapi találkozások, beszélgetések fontos középülete volt. A fürdőkbe nők és férfiak egyaránt beléphettek, de vagy külön időpontban, vagy egymástól elkülönült helyiségekben.

A fürdők sok esetben épületegyüttes (ún. küllijék) részeként jöttek létre. A küllijében dzsámi, türbe (síremlék), szegénykonyha, oktatási épület mellett fürdő is épülhetett, mely az épületegyüttest fenntartó fontos bevételi forrás is volt.

A hamam általános felépítése

A fürdők felépítése nagyban hasonlít a római fürdőékhez (35. ábra). A klasszikus törökfürdő általában három részből áll. A kupolával fedett előcsarnokban (dzsámekánban) egy ornamentikus díszítésű márványkút helyezkedik el középen, amelyet öltözők (sojunmalik) vesznek körül (32. ábra).

A középső átmeneti terem a hideg terem (szogukluk, latinul: frigidarium) a pihenésre, a relaxációra szolgál, innen vezet az út a meleg terembe (Hararet vagy szidzsaklik, latinul: caldarium). A római szokásoktól eltérően, itt már nincsenek medencék, a forró teremben középen egy márványból készült hat vagy nyolcszögletű emelvény helyezkedik el (göbektasi, vagyis küldökkő). A márványlap pont a fürdővizet melegítő rendszer felett helyezkedik el így az is magában tartja a meleget. A Hararet általában négyszögletű, kupolával fedett csarnok, ornamentikájában és elrendezésében változó (33. ábra).

32. ábra: Előcsarnok

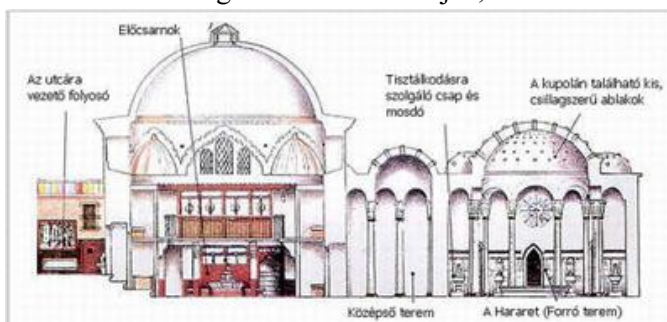

33. ábra: Hararet

34. ábra: Kilic Ali Pasa Hamam alaprajza

A fürdők kupolaszerkezetébe a legtöbb esetben üveg bevilágítókat helyeztek, ezek az ún. elefántszemek (filgözü). Az elefántszemekkel az égboltot szimbolizálják, általában ötszög vagy csillag alakúak.

35. ábra: Hamam általános felépítés

36. Hamam metszet rajza (készítette: Somogyi Luca)

39. ábra: Bejárat az épületbe

38. ábra: Bejárat a Hamamba régen

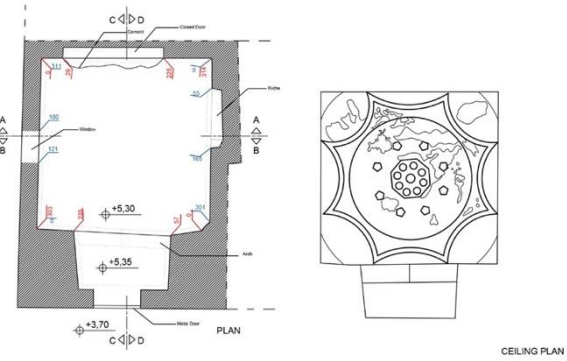
37. ábra: Bejárat a Hamamba most

Hamam az erdélyi házban

Az Erdélyi Követek Történeti Szállásépületében jelenleg egy hamam forró termét találjuk.

40. ábra: Erdélyi követek háza

ÖZDEK NAGEHAN
YÜZDAŞ DENİZ
PARAGI ANETT
KIS NOEMI
Plans 1:50

01

41. ábra: Hamam forró termének alaprajza, és a kupola nézete

42. ábra: Hamam külső homlokzata, feltehetően a kemence régi helye

43. ábra: Elefánszemek a kupola szerkezetében

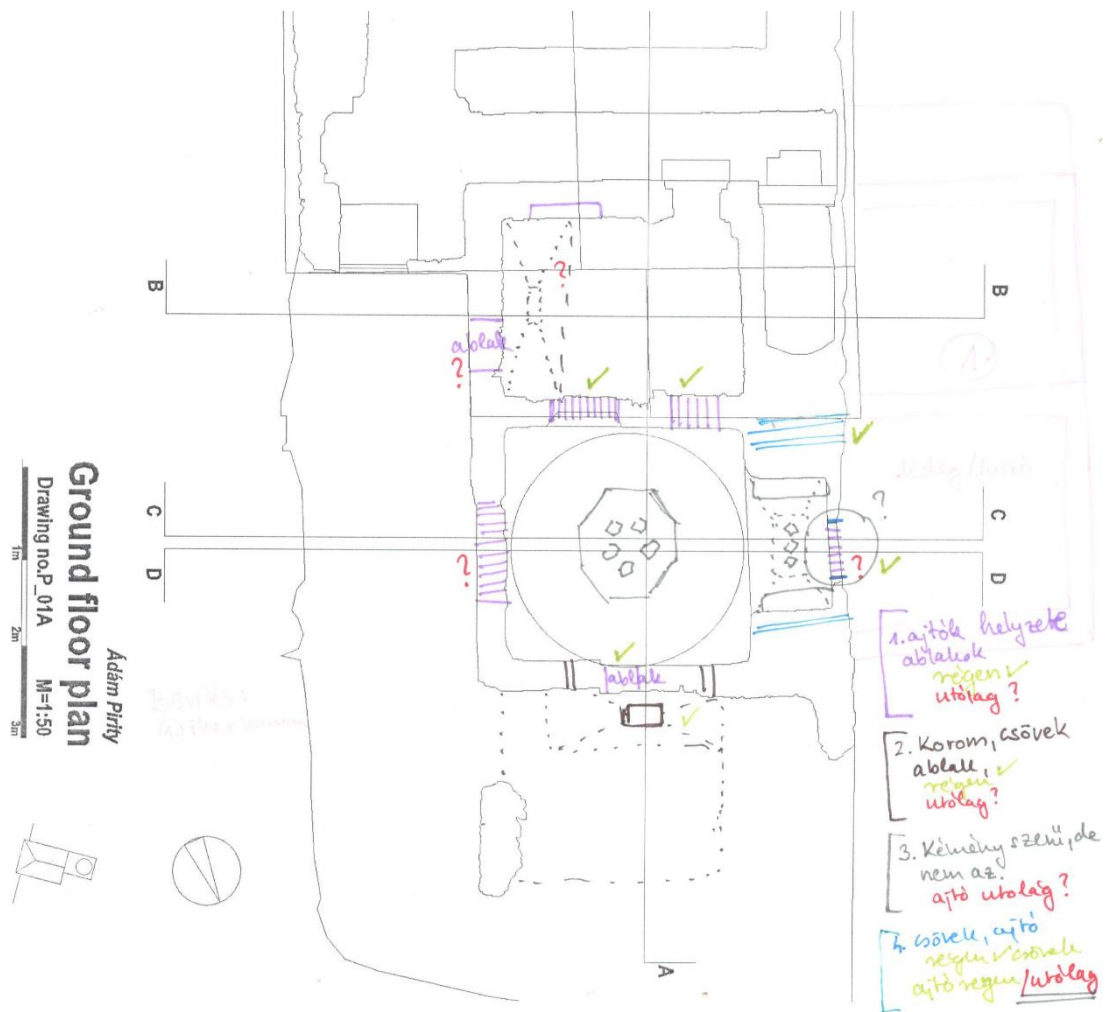
Hamam homlokzat, terek vizsgálata

Kutatásom során az erdélyi követek épületében lévő fürdő egykori állapotát igyekeztem feltárni az épületen lévő, ma is látható elemek (csövek, padlószint, falszövet) szerint.

A magánfürdők kisebbek voltak a közfürdőknél, olykor csak két helyiségből, előcsarnokból és forró teremből álltak. A kutatás során több alternatív is felmerült, hogy hogyan is nézhetett ki egykor a fürdő.

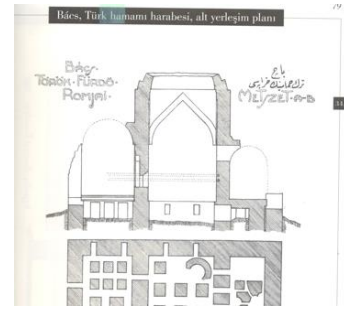
A teljes fürdő főként téglaszerkezetű, míg az épület többi része sokkal vegyesebb (tégla és kő). Illetve a fürdő magasabb, mint az épület többi tere. Valamint a történeti térképen is külön elemként ábrázolják. Tehát: biztosan állítható, hogy a fürdő, és az épület többi része nem egy időszakban épült. (25.ábra)

44. ábra: Kutatás gondolatmenete

Lehetett-e egykor iker hamam?

- Iker hamamban a nőknek és a férfiaknak külön részlege volt. A hamam homlokzatán látható vízvezeték csöveken juthatott a víz a másik meleg helyiségbe. (48.ábra)
- A fürdő metszeteiken ezek a csövek sokkal lejjebb helyezkednek el, így ez a feltevés nem igazolható teljes mértékben (45.ábra)
- A homlokzaton látszik egy ajtó, amit valószínűleg valamelyik periódusban befalaztak, kérdéses, hogy ez vajon egy bejárat lehetett egykor vagy a belső folyosó folytatódhatott, a mostani parkoló irányába.
- Most a hamam bejáratként szolgáló ajtó később kerülhetett oda, hiszen a boltozás, amely a homlokzaton az ablakoknál és az ajtónál megjelenik, ebben az esetben elmaradt.
- egykori helyszínrajzon az épületnek nincs folytatása, amerre a csövek tartanak. (46.ábra)

45.ábra:Csövek a falban

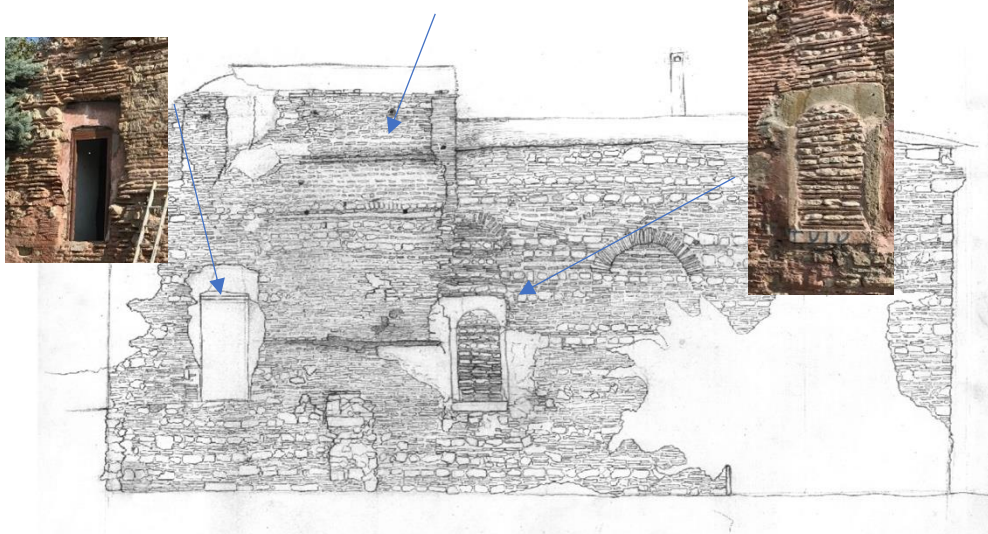
46. ábra: Helyszínrajz

48.ábra:
Csövek

47.ábra:
Bejárat

49.ábra:
Folyosó

Fűtő kemence helye:

- A forró helyiség közvetlenül szomszédos kell, hogy legyen a fűtőházzal és a víztartállyal.
- Az egyik homlokzaton megjelenő kisablak mellett helyezkedhetett el a kemence, mert annak a forró terem közelében kellett lennie. (50-51.ábra)
- Az elefánszemek elegendő fényt biztosítottak, ez által nem volt jellemző, hogy ablakokat tettek volna a hamam falára. Az ablakok pedig csak növelték volna a terem hőveszteségét. (44.ábra)

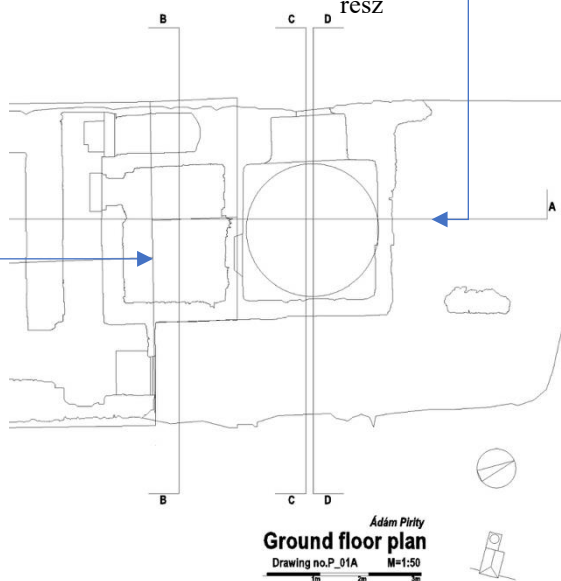
50.ábra:Ablak

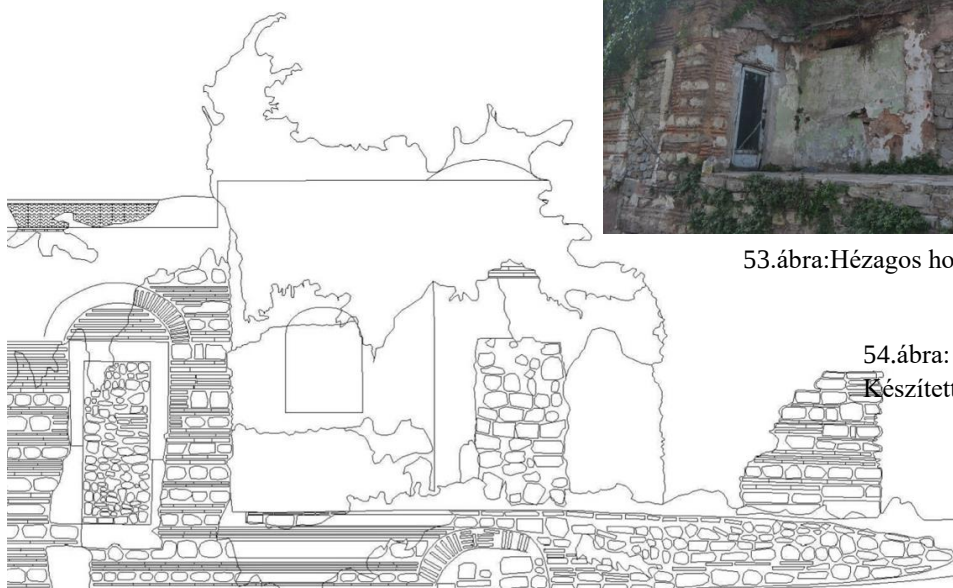
51.ábra: Romos rész

Szojunmahik vagy hideg terem:

- homlokzaton is látszik, hogy valamikor egy ablak vagy ajtó lehetett, amit be falaztak (53.ábra)
- akár itt is lehetett a kemence
- öltözők és a bejárat helye

52. ábra: Pontfelhő segítségével feltérképezett alaprajz

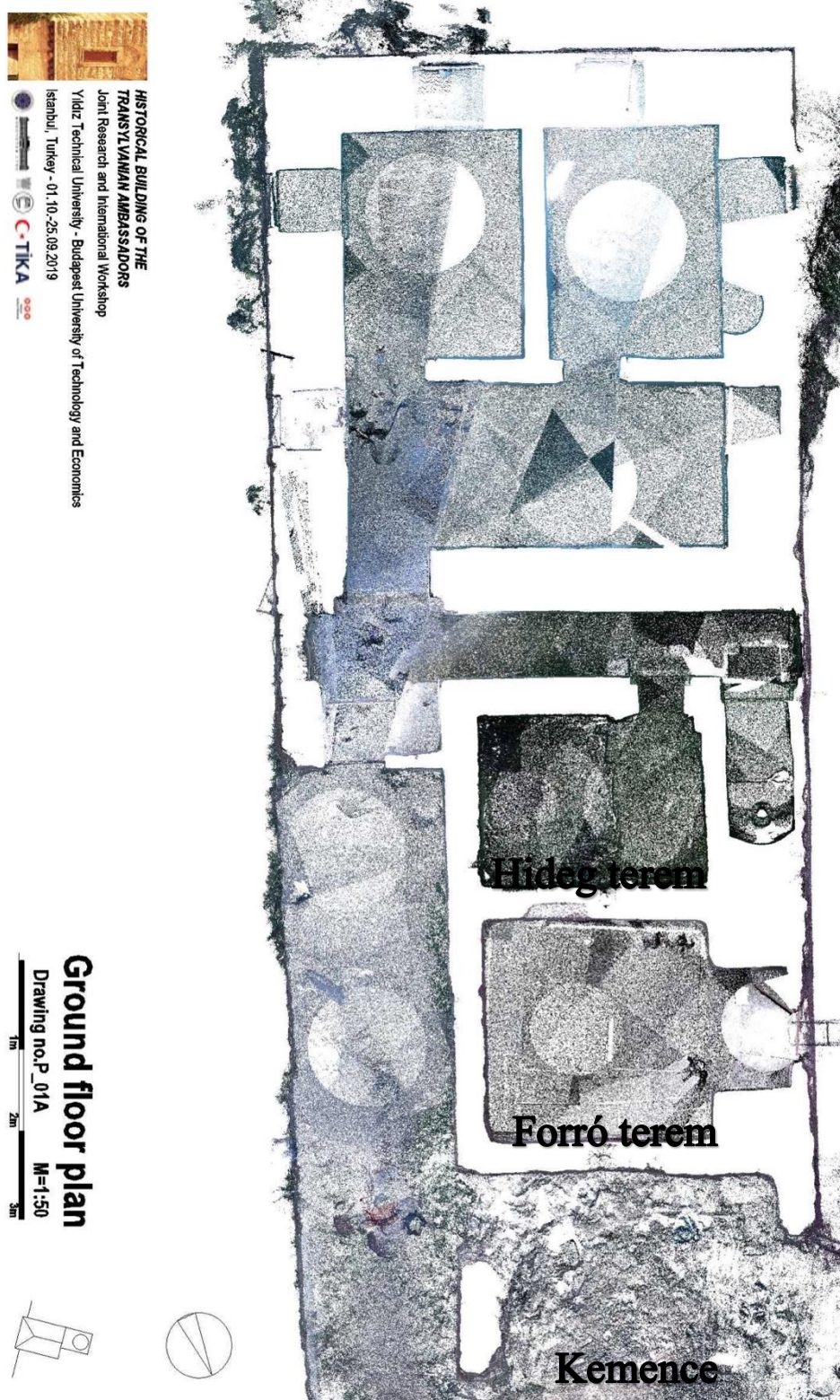

53.ábra:Hézagos homlokzat

54.ábra: Homlokzat rajz,
Készítette: Berzsák Barna

Hamam elrendezése

55. ábra: Hamam elrendezése a kutatás alapján

Összegzés

Kutatásomban igyekeztem elmélyülni a török fürdők világában. Az információ gyűjtés során azt tapasztaltam, hogy kevés a fenn álló dokumentum a fürdőkkel kapcsolatban, és ami rendelkezésre áll az is inkább a felszínt fejtegeti. Annak oka, hogy kevés a képi emlék és az írás valószínűleg az, hogy a fürdők bár közösségi helyek voltak, mégis intimitásuk miatt elzárkóztak a külvilágtól.

Következtetéseimet, melyet az épület mostani állapotából vontam le, nem mondhatom teljes mértékben bizonyíthatónak. Az épület többféle funkciót töltött be, mérete hol bővült és hol csökkent. A kérdés pedig az, hogy vajon ennek az épületnek lehetséges, kell-e visszanyernie az eredeti állapotát, vagy pedig ahogy az eddigi korok formálták úgy formáljuk mi is.

Jövőbe mutató jelen

A jelen állapot nem túl biztató, meg kell találni az épület értékeit, amiket érdemes megőrizni. Kérdések sora jött elő, amik megválaszolására ezen dolgozat keretei nem adnak teret. A török-magyar kapcsolat egyedülálló példájáról van szó. Értéke az elhelyezkedése: a kilátás az Aranyzarv-öbölre, a bizánci városfalon belül Balat felkapottsága, s bár tömegközlekedéssel az odajutás mindenképp gyaloglást is kíván, közben megismerhető Isztambul sokszínűsége is. Pozitív még történelmisége és a hozzá kapcsolódó emlékek.

56-57. ábra: Légifotók a követek házaról

58-59. ábra: Balati utcarészlet

60-61 ábra: Kilátás az Aranyszarv-öbölre az erdélyi követek házából

Reméljük, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és az isztambuli Yıldız Műszaki Egyetem közti közös kutatás és nemzetközi workshop eredménye előre viszi az épületről való gondolkodást. Ezenkívül a többi résztvevő munkája, a tervezésben előkerülő koncepciók és ötletek szintén segítik az előrelépést.

Itt szeretnénk köszönetet mondani, hogy részt vehettünk az érdekes előadásokon és programokon, ott lehettünk Isztambulban és Budapesten is.

Források jegyzéke

Benedek Szabolcs: Isztambul, Dekameron útikönyvek, 2002.

Charles FritzRoy: A szultán Isztambulja napi öt kurusból, Scholar Kiadó, 2014.

Fehér Géza: Isztambul, Panoráma, 1990.

Foerk Ernő: Török emlékek Magyarországon, 2016, TIKA / Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség, Budapest

Karácson Imre: Az erdélyi ház Konstantinápolyban. In: Budapesti Hírlap (1907) 125. sz. 31.

Kármán Gábor: Átkozott Konstantinápoly: Törökkép Erdély 17. századi portai követségén, 2008. In: Portré és imázs: Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó. Budapest, 2008. 29–48. oldal. Interneten elérhető:
<https://www.academia.edu/171142/_%C3%81tkozott_Konstantin%C3%A1poly_T%C3%B6r%C3%B6kk%C3%A9p_Erd%C3%A9ly_17._sz%C3%A1zadi_portai_k%C3%B6vets%C3%A9g%C3%A9n_Damned_Constantinople_The_Image_of_the_Turks_in_the_Transylvanian_Embassy_at_the_Sublime_Porte_in_the_17th_Century>_ (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10. 27.)

Kerekes Dóra: Diplomata és kémek Konstantinápolyban, L' Harmattan Kiadó, Budapest 2010.

Kós Károly: Sztambul, Helikon Kiadó, 2015.

Maximilian Brandstetter: Utazás Konstantinápolyba 1608-1609, Littera Nova Kiadó, 2001.

Mika Sándor: Az erdélyi ház Konstantinápolyban. In: Budapesti Szemle, 130. (1907) 1-21.

Melissa Shales (szerk.): Nyitott szemmel - Törökország, Kossuth Kiadó 2009, 2013

Orhan Pamuk: Isztambul, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007.

Papp Adrienn: Török Fürdők Régészeti Emlékei Magyarországon. 2019 In: Archeolingua/MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest

<https://www.termalfurdo.hu/furdozes/a-torok-furdo-720> (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10. 27.)

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_Furdok_tervezese_epitett_kornyezeke/ch09s02.html (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10. 27.)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Hypocaust> (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10. 27.)

<https://istanbulutazasok.hu/2015/10/04/torok-furdoben-jartunk> (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10. 27.)

<https://www.vizesvarosbudapest.hu/gyorstalpallo-a-torok-furdohoz/> (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10. 27.)

https://bigolive.wordpress.com/2016/05/10/the-bathhouse-of-the-winds/?fbclid=IwAR2Aj2tFKDX1NUCpXLwDYP6pn9_QJvBayM-woryRAPGho1wxezTexlaiyfc (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10. 27.)

A képek forrásai

Angol követ a nagyvezír előtti audiencián:

The British Museum Collection Online

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=512642001&objectId=3131218&partId=1 (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10.27.)

Konstantinápoly középkori térképe, 1422. Cristoforo Buondelmonti firenzei térképész

https://www.mapmania.org/map/59626/mediaeval_map_of_constantinople_1422__by_cristoforo_buondelmonti_a_florentine_cartographer (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10.27.)

Kós Károly: Isztambuli utcakép:

Nagy Szulejmán korabeli török lakóház típus (Schweiger egykorú rajza),

Kós Károly: Isztambuli utcaképek:

Kós Károly: Sztambul, Helikon 2015. Képek: 49, 24, 36, 37. sz. kép

Isztambuli városrészek:

Charles Fritz Roy: A szultán Isztambulja napi öt kurusból, Scholar Kiadó 2014

Légifotók a követek házáról:

Pi Tóth István felvételei

Balati utcarészlet:

<https://www.theguardian.com/books/2013/oct/26/christopher-bellaigue-orhan-pamuk-turkey>

(Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10.27.)

Houses in Balat

<https://www.tooistanbul.com/en/istanbul-fatih-fener-balat/#prettyPhoto>

(Utolsó megtekintés ideje: 2019. 10.27.)

Kilátás az Aranyszarv-öbölre az erdélyi követek házából:

Gyöngyösi Eszter, 1997. szeptember 27.